ČLÁNKY

Pavel Nývlt

Platónův vztah k dějinám lidstva a dějepisectví

Zatímco o Platónově vztahu k rétorice či poezii existuje početná literatura, filosofův postoj k dějinám a dějepisectví zůstává poněkud stranou zájmu. Platón koneckonců nepřispěl evropské filosofii teorií dějepisného poznání, na rozdíl dejme tomu od vztahu básnictví a reality či rétoriky a politiky. To, že své dialogy zasazoval do minulosti, ho však stavělo před specificky historiografické úkoly a jasnější osvětlení těchto problémů a Platónovy reakce na ně by mohly přispět k lepšímu pochopení jeho autorských záměrů. Tento článek je pokusem nabídnout materiál k takovéto práci, v naději, že by mohla vést k mnohem filosofičtější debatě o Platónově přístupu ke vztahu historické a filosofické pravdy či o vztahu fikčních, poetických a performativních stránek Platónových děl s jejich historickými, noetickými a konstativními prvky,ⁱ než jaké se odvažuje autor.

Nejprve bychom rádi upozornili na místa, kde Platón sám popisuje minulost. Tyto popisy mohou mít jednak podobu proslovů na dějinná témata vložených autorem do úst postavám jeho dialogů, ale také

* Za cenné připomínky k této práci by autor rád poděkoval Jakubu Jinkovi, Matěji Novotnému, Janu Součkovi a dvěma anonymním recenzentům, kteří výrazně pozvedli úroveň tohoto článku. Všechny chyby a opomenutí jdou výhradně na vrub autora.

ⁱ K této problematice srov. za všechny Doležel 2008, s. 49–51.

samotných situací, v nichž se dialogy odehrávají. Poté bychom rádi shrnuli možné vlivy soudobé historiografie na Platónovu tvorbu a nakonec úlohu dějin v Platónově filosofii.

Historik Platón?

„Byl nebo mohl být básníkem, dramatikem, matematikem, vypravěčem, mystikem, metafyzikem, státníkem, teologem. Čím z intelektuální nebo umělecké oblasti by vlastně nemohl být – s výjimkou historika?“ napsal o Platónovi T. A. Sinclair.ⁱ A některé filosofovy výroky jako by mu dávaly za pravdu: V *Hippiovi Větším* (285d–286a) Sókratés ironizuje sofistovy přednášky kombinující genealogii, mytologii a historii;ⁱⁱ v dialogu *Theaitétos* (175a) zaznívá jednoznačné odmítnutí bádání o genealogii jakožto projevu nevzdělanosti. V *Ústavě* se poznání minulosti pokládá za nemožné (II,382d). Přesto se v Platónově díle vyskytují pasáže popisující minulost, ať už mytickou, dávnou, nebo téměř současnou.

Necítíme se být s to vyjadřovat k navýsost komplikované otázce Platónova vztahu k mýtům, je však třeba zopakovat truismus, že hranice mezi bájí a minulostí byla v myšlení Řeků Platónovy doby velmi neurčitá.ⁱⁱⁱ Lze snad předpokládat, že původně publikum konstativní a performativní složku mytického sdělení neoddělovalo; tyto vlastnosti

ⁱ Sinclair 1951, s. 121.

ⁱⁱ Pro širší kontext srv. Veyne 1999, s. 111–113.

ⁱⁱⁱ Za všechny srv. Veyne 1999, pozn. 33 na s. 32–33. Netvrdíme, že by dnes byla hranice mýtu a historie zcela jasná; srv. např. H. White 2010, s. 160, a kritiku tohoto přístupu, kterou podává Doležel 2008, s. 29–31.

nebyly vnímány jako kontradiktorní.ⁱ Tato pravdivostní neurčitost mýtu se však v 5. století již začínala drolit; racionalisté se snažili mýtus očistit od jeho poetických složek a abstrahovat historické jádro (srv. např. *Phdr.* 229c–e či *Rep.* II,377a).ⁱⁱ Mýtus, který býval uznávanou metodou interpretace minulosti, a plnil tak pro dávné Řeky podobnou funkci jako historie pro své dnešní čtenáře, začínal být chápán jako provizorium, které přesné poznání nenabízí (srv. *Rep.* II,382d i *Phd.* 114d, *Tim.* 29c–d a 72d nebo *Crit.* 106c–107e), to však neznamená, že byl paušálně odmítnut. Jako byl mýtus přijatelný nástroj tam, kde nestačilo přesné dokazování dialektické, byl akceptován tam, kde selhávalo jasné poznání historické.ⁱⁱⁱ V Platónově díle se objevují oba tyto přístupy. Bude tedy užitečné podat tu krátký přehled Platónových mýtů, které se vztahují k dějinám lidstva.

Vznikem lidské společnosti ze zvířecí divokosti díky daru spravedlnosti a studu od bohů se zabývá již mýtus vyprávěný Prótagorou ve stejnojmenném dialogu (320c–322d). V tomto mýtu lze najít paralely k jiným platónským dialogům, což snad dokazuje Platónovy sympatie s *obsahem* výkladu,^{iv} je však otázkou, zda samo vložení tohoto mýtu do

ⁱ K mýtu jako *tertium quid*, povznesenému nad pravdivostní hodnotu, a bezproblémovému přijímání fikce před zrozením vědy srv. Veyne 1999, s. 47; k druhému bodu též Gill 1979, s. 65.

ⁱⁱ Obecně srv. Veyne 1999, s. 74–75, 81–86, 96–97 a *passim*.

ⁱⁱⁱ Srv. McNeal 1986, s. 302–303, Veyne 1999, s. 90–91, Murrayová 1999, s. 254, nebo Thein 2003, s. 60–61. Murrayová 1999, zejm. s. 257–258, správně upozorňuje, že mýtus nemusel být v Platónových očích méněcenný vůči dialektice. Někdy je nemožné mýtus od argumentu oddělit, srov. Murrayová 1999, s. 259–262 a Rowe 1999, zejm. s. 264–266 a 277–278.

^{iv} Platónské rysy mýtu zdůrazňují Friedländer 1954, s. 187–188, 209 a 346 a Maguire 1977, s. 111–122. Oproti tomu spíše v jeho prótagorovský původ věří Guthrie 1969, s. 63–

úst sofisty nenaznačuje značný Platónův odstup od zvolené mýtografické metody. Ten je mimochodem zřejmý v případě Aristofanovy řeči o dvojitéch lidech a vzniku lásky v *Symposiu* (189c–193d), která má blízko k folklórním vyprávěním a ze všech řečí pronesených v tomto dialogu je svým důrazem na lásku ke konkrétnímu jednotlivci nejvzdálenější ideálnímu pojetí lásky připsanému Sókratem Diotímě (201e–212a).ⁱ

Prótagorovu mýtu podobný, ale delší a propracovanější příběh, který vypráví élejský host v *Politiku* (268d–274e), se věnuje kontrastu mezi zlatým věkem, kdy vesmír podléhal bezprostřední božské kontrole, a současným věkem úpadku všehomíra, kdy jsou lidé ponecháni sami sobě a kopírují vývoj vesmíru, ale na druhou stranu získali různé vědomosti, a tak není snadno rozhodnout, jaký život byl pro ně lepší. Zde už se běžně předpokládá, že mýtus vyjadřuje vlastní Platónovy názory,ⁱⁱ podobně jako v mýtu o původu písma ve *Faidru* (274c–275b), kde je dokonce mýtografická metoda Sókratem výslovně obhajována (275b–c) – totiž pokud vede k pravdivému poznání. Povrchně racionalizující výklad mýtů je však v témže dialogu (229c–d) ironicky odsouzen.

O poněkud méně vzdálené, ale stále ryze mytické minulosti pojednává proslulý popis prehistorických Athén a Atlantidy v *Kritiovi*, o jehož zařazení do historického žánru lze mít oprávněné pochybnosti.ⁱⁱⁱ Slíbený

67, Vidal-Naquet 1978, s. 134 s pozn. 15, McNeal 1986, s. 301–318, nebo Taylor 1991, s. 78.

ⁱ Srv. zejm. Dover 1966.

ⁱⁱ Srv. např. Friedländer 1954, s. 216–219, Gaiser 1968, s. 205–217. Podle Nightingaleové 1996, zejm. s. 86–89, však Platón líčí dobu Diovy vlády jako fiktivní, nebezpečnou alternativu naší reality.

ⁱⁱⁱ Srv. např. Weil 1959, s. 18–33, Gill 1977 a 1979, Morganová 1998, Rowe 1999, s. 271–273, Thein 2010, s. 25–26.

narativ o válce Praathénanů s Atlantány (*Tim.* 25b–c) však patrně nikdy nebyl napsán.ⁱ

Pohřební řeč tvořící jádro dialogu *Menexenos* začíná také v mytické době sporem bohů o Attiku (237c–d), ale pokračuje přes vznik athénské státní (238b–c) a velmi stručný výčet slavných chvályhodných činů Athénanů královských dob (239a–d) k historicky zdokumentované době: perským válkám (239d–241e), oběma peloponnéským válkám (242a–243d), athénské občanské válce (243e–244b) a konečně korintské válce (244d–246a).ⁱⁱ Zbytek řeči (246a–249c) se již historickým tématům nevěnuje. Celé historické líčení je přeplněno nepřesnostmi a nadsázkami očekávatelnými u oslavného řečnictví.

Nejblíže k historiografickému dílu má z Platónova odkazu třetí kniha *Zákonů* obsahující líčení dějin civilizace od potopy přes postupný vývoj civilizace (III,677a–682c), trójskou válku, zřízení dórských království na Peloponnésu (III,682d–683e; 685b–686a) a vznik a úpadek perského království (III,693d–698a) až po perské války (III,692c–693a; 698b–699c), o nichž je stručná zmínka i v následující knize (IV,707c–d). Je jistě příliš příkré nazvat tuto knihu „pseudohistorickým výzkumem“ⁱⁱⁱ a mnohé z toho, co se v této knize rozchází s Hérodotem či Thúkýdidem, může být

ⁱ Srv. např. Friedländer 1954, s. 213–214, Gaiser 1968, s. 266–268. Pro nás je významné, že zcela v závěru dialogu je úpadek Atlantánů přičten mísení božského živlu se smrtelným a nárůstem hrabivosti (*Crit.* 121a–b), v naprostém souladu s teorií o změně aristokracie v oligarchii z *Ústavy* (VIII,550d–551b), z čehož lze vyvodit, že Platón aplikoval své obecné teorie o vývoji společnosti na historickou i prehistorickou dobu.

ⁱⁱ K anachronismu, který vyplývá z faktu, že Sókratés mluví o korintské válce, a k jeho navrženým řešením a všeobjímající ironii tohoto dialogu srv. níže. Pro analýzu Platónovy práce s historií v *Menexenu* srv. Pradeau 1997, s. 192–198.

ⁱⁱⁱ Sinclair 1951, s. 190. Jako historiografické analyzují toto dílo Weil 1959 a Nightingaleová 1999.

spíše než Platónově ledabylosti přičteno použití jiných, nám nedochovaných pramenů nebo kritickému odstupu od metod zmíněných historiků. Ale přes vehementní ujištění, že líčení se zakládá na skutečných faktech (III,683e–684a),ⁱ najdeme v Platónově líčení neoddiskutovatelné nepřesnostiⁱⁱ a vnitřní rozpory v detailech,ⁱⁱⁱ tedy prvky typické pro mýty. Historická skutečnost je také potlačována ve prospěch Platónem postulovaných obecných zákonitostí;^{iv} a konečně je v průběhu diskuse (III,691b) také sebeironicky odsouzeno vysuzování historických zákonitostí jako οὐδὲν σοφον γινῶναι.

Z uvedeného výčtu jsou již jasné některé rysy platónského dějepisectví. Zpracování minulosti, ať už mytické, nebo dějinně poznatelné, nemají jen formální, umělecký nebo didaktický význam. Slouží filosofickému cíli – do minulosti zasazují alternativu tohoto světa, o něco bližší světu řízenému božstvem.^v Ve všech se zrcadlí Platónova filosofie dějin, spojující dvě protichůdné tendence: vývoj umění a věd doprovázený

ⁱ Srv. Sinclair 1951, s. 188, Weil 1959, s. 93–94. Důrazné *περὶ γεγονός τε καὶ ἔχον ἀληθείαν* je však silně zpochybněno předchozím *περιτυχόντες [...]* ἔργοις γένομενοις, ὥς ἔοικεν.

ⁱⁱ Srv. např. Weil 1959, s. 59, 87, 150 a 151.

ⁱⁱⁱ Např. Platón lavíruje mezi dvěma tradicemi o návratu Hérakleovců na Peloponnésos, které se lišily v otázce, zda se ho zúčastnil se svými bratry Témenem a Kresfontem Aristodémos, nebo až Aristodémovi synové Proklés a Eurysthenés. Srv. *Leg.* III,683d (Témenos, Kresfontés, Proklés a Eurysthenés) oproti III,685d, 686a a 692a (Témenos, Kresfontés a Aristodémos, „králové-bratři“). Srv. Weil 1959, s. 92–93 a 101–102.

^{iv} Srv. např. aplikaci maximy, že vynikající politici neumějí vychovávat své syny, na Kýra Velikého. S *Leg.* III,695a srv. *Prot.* 319e–320a, *Meno* 93c–d, *Gorg.* 515c–e. Srv. Weil 1959, s. 131.

^v Srv. Gaiser 1968, s. 284–289.

úpadkem.ⁱ Je také patrné, že sókratovská dialektika se s historickým výkladem nesnáší příliš dobře: nejhistoričtější vyprávění celého korpusu nepronáší Sókratés, ale bezejmenný Athénan,ⁱⁱ historický mýtus Kritiás; když už se Sókratés pustí do historického výkladu, jde o ironický pastiš pohřební řeči. Pokud tak přijmeme tradiční chronologii vzniku Platónových dialogů, která zjednodušeně řečeno klade rovnítko mezi sókratičtější a mladší dialogy, zdá se, že Platónův zájem o historii a prehistorii postupem doby vzrůstal.ⁱⁱⁱ

Nyní se podíváme na Platónův vztah k historii na trochu jiné rovině. Necháme tu bez bližší analýzy nečetné a krátké pasáže odvolávající se na příklady z historie, např. negativní hodnocení Perikleovy státnické role (*Gorg.* 515e–516b) či exkurs o makedonském králi Archeláovi (*Gorg.* 470d–471d), a zaměříme se na jiný aspekt Platónova zacházení s minulostí: na historickou věrnost řečí, které pronášejí postavy jeho děl, na charakteristiku těchto postav a na dobu, do které Platón své dialogy zasazuje. Je třeba upozornit, že rozsah této práce nám neumožňuje více než letmé nahlédnutí do této problematiky.

ⁱ Srv. Gaiser 1968, s. 248–254 a 258–260 (jeho interpretace *Menexena* na s. 250–251 je však zatížena jeho přesvědčením, že řeč není ryze ironická; podobně Friedländer 1954, s. 212 a 214, či stručně a přehledně Taylor 1991, s. 77–78). Pro doklady těchto tendencí u jiných autorů srv. Maguire 1977, s. 114.

ⁱⁱ Srv. Broadie 2001, s. 24.

ⁱⁱⁱ Tuto pozici zastávali např. Weil 1959, s. 33, Gill 1977, s. 299 a 301 či týž 1979, s. 75. K historii jako doplňku filosofie srov. i Nightingaleová 1999, s. 312–314.

Zasazení Platónových dialogů do minulosti

Fakt, že Platón zasazuje své dialogy do minulosti a že (minimálně některé) jeho postavy reálně existovaly,ⁱ nám umožňuje klást dvojí druh otázek, řekněme historické (nakolik dialogy odpovídají historické skutečnosti?) a literární (má dramatický aparát Platónových dialogů nějaký smysl pro jejich literární účinnost?). Začneme první kategorií.

Thúkýdídés (Thuc. I,22,1) přiznal, že nezaznamenával projevy přesně, ale snažil se napsat to, co by v dané situaci daný člověk nejspíše řekl. Tento způsob zacházení s minulou realitou je typický pro primárně orální společnosti,ⁱⁱ vlastně pro všechny ty, které nedisponovaly technikou pro přesný záznam zvuku. V tomto směru mělo i na řeckou prozaickou tvorbu velký vliv drama: nikdo nemohl přesně vědět, jaká slova pronášel řekněme Orestés při zabití Klytaimnéstry, tudíž bylo zcela v dramatikově licenci mu nějakou řeč do úst vložit. V podobné situaci byl Platón, když psal dialogy zasazené do doby před svým narozením (jako *Parmenida* či *Charmida*) nebo do doby svého dětství (jako *Lachéta* či *Symposion*).

ⁱ Historicita postav, o nichž nemáme zprávy odjinud než z dialogů, je sporná. Klasickým příkladem může být Kalliklés z *Gorgia*. Objevily se však pokusy opravit dochovaný text Andokida (I,127: Καλλιίδης) a Lýsivy (XXX,14: Καλλιιάδης) na Καλλικλής, čímž by byla potvrzena Kallikleova historická existence. Těmto emendacím vyjadřuje podporu Nailsová 2002, s. 76–77, nás však nepřesvědčují ani v jednom případě. Můžeme samozřejmě věřit v reálnou existenci jinak nedoloženého Kalliklea jako Blondellová 2002, s. 31. Přitom však musí zůstat ve hře i eventualita, že Kalliklés jen byl produktem Platónovy fantazie.

ⁱⁱ Mezi něž většinová řecká společnost v Platónově době patřila, srv. za všechny Hobza 2006. Je však otázkou, zda lze mezi orální společnosti řadit tehdejší athénskou kulturní elitu.

Vzhledem k neexistenci technických pomůcek byla situace vlastně podobná i u řečí, které člověk sám slyšel (Thuc. tamt.). A tak mohl Aischylos sepsat slova, jež Xerxés pronesl při návratu do Sús (A. *Per.* 908–1078), Thúkýdídés mohl vkládat řeči do úst Kleóna či Alkibiada, a přitom tyto výtvary rétoriky nemusely být záznamem toho, co řečník *skutečně pronesl*; musely ale říkat to, co *mohl nebo měl pronést*.ⁱ Básníci měli mnohem více volnosti v konstruování nových, často navzájem protichůdných popisů událostí dávno minulých; připomeňme Stésichorovu *Palinódii* (srv. *Phdr.* 243a–b). Bylo však nemyslitelné, aby Aischylos či Thúkýdídés stvořili alternativní historii (např. takovou, v níž by Athéňané prohráli bitvu u Salamíny). Samozřejmě však mohli skutečné události interpretovat po svém. Je tedy otázka, kde na této škále imaginativna se nacházely sókratovské dialogy. Sókratés si jistě nevedl deník, do nějž by zaznamenával své schůzky se soudobou kulturní smetánkou. Trochu podobnou roli mohly sehrát poznámky o diskusích, které si zřejmě vedli někteří Sókratovi přátelé (nasvědčoval by tomu např. *Theaet.* 143a; zato *Symp.* 173b nasvědčuje ryze ústnímu podání). My žádnými takovými poznámkami nedisponujeme, a tak můžeme Platóna usvědčit ze zpracování neodpovídajícího reálně proneseným slovům jen na základě našeho přesvědčení (příkladem tu může být plausibilní domněnka, že matematické, metafyzické a eschatologické problémy řešené v některých dialozích souvisejí s Platónovými, nikoli Sókratovými zájmy, a dovozování Platónova ovlivnění pýthagorejci), jen zřídka

ⁱ Podobně paralelu mezi dramatiky a historií na jedné a sókratiky na druhé straně formuluje Blondellová 2002, s. 31–33, zachází však, myslím, příliš daleko, když prohlašuje Platónovo vykreslení Athén jeho mládí za „legendární minulost [...] osídlenou hrdiny a zloduchy jeho vlastní imaginace“ (s. 32). Ke vztahu dramatu k Platónovým dialogům a pravdivosti jejich popisu minulé reality srv. také Novotný 1948b, s. 339–341 a 351–353.

s pomocí antických zpráv, např. Aristotelova svědectví (*Met.* XIII, 1086b), že Sókratés na rozdíl od Platóna nepřisuzoval univerzáliím samostatnou existenci. Tudíž se zdá, že jakmile se filosofický dialog vyvinul ve svébytný literární žánr,ⁱ požadavky na jeho uměleckost vedly k tomu, že některé informace z těchto poznámek byly opomíjeny a jiné prvky byly zase přidávány, čímž pochopitelně docházelo k distorsi reality. Na Platónova díla lze pohlížet jako na vyvrcholení tohoto trendu (D. L. III, 48).ⁱⁱ Přes to všechno považujeme za vysoce nepravděpodobné, že by Platón záměrně psal své dialogy tak, aby působily neskutečně.ⁱⁱⁱ

Na značnou míru subjektivity jsme odkázáni i v případě otázky, nakolik přesná je Platónova charakterizace jeho postav nebo stylu jejich vyjadřování. Objektivní posouzení něčího charakteru je samozřejmě nemožné a rozhodně se tu nechceme pouštět do složité problematiky vztahu postav v aktuálním a fikčním světě.^{iv} Jistě však stojí za vznesení otázka, zda byl Faidros z Myrrhinúntu opravdu tak naivní, Euthyfrón

ⁱ Ke vzniku žánru sókratovských dialogů srov. Novotný 1948b, s. 350–353, Rutherford 1995, s. 10–15. K významu dialogické formy pro Platóna Friedländer 1954, s. 175–181, k Platónově cestě k dialogu Thesleff 1982, s. 56–62. Moderní literaturu k sókratovským dialogům uvádí např. Blondellová 2002, s. 115, pozn. 39.

ⁱⁱ Dochované historiky o tom, že Sókratés, Gorgiás a Faidón popírali slova, která jim Platón přiřkl ve svých dialozích (srv. D. L. III,35; Athen. XI,505e) nebudí důvěru ve svou spolehlivost; srv. např. Überweg-Prächter 1926, s. 200; Thesleff 1982, s.148, pozn. 102. Na druhou stranu mohou ukazovat správným směrem, srv. Blondellová 2002, s. 32.

ⁱⁱⁱ Blondellová 2002, s. 35–37, správně upozorňuje, že Platón předpokládal u čtenářů jisté povědomí o charakteru a životě svých postav a počítal s tím, že budou reagovat na jeho interpretaci, čímž také vytvářel další rovinu napětí mezi abstraktnem a konkrétnem ve svých dialozích, k němuž se dostaneme v závěru.

^{iv} K té srov. např. Fořt 2005, s. 66–72, Ronenová 2006, s. 71–74, Doležel 2008, s. 94–95.

hloupý, Alkibiadés bezprostředníⁱ a Thrasymachos zlostný,ⁱⁱ jak je Platón líčí. Bohužel obvykle nemáme dost informací na to, abychom tyto otázky mohli zodpovědět. I když se postavy, které nás zajímají, objeví v dílech Platónových současníků, podléhají tu jejich charaktery jiným distorsím, typickým pro tyto autory či jejich žánry.ⁱⁱⁱ

Ptáme-li se však na to, zda se dané osobnosti mohly za daných okolností setkat, je naše situace díky nejrůznějším antickým pramenům o poznání lepší. Z našeho úhlu pohledu se nyní dostáváme k bodu zlomu mezi dějinami a mýtem: zatímco Platónovi současníci si nebyli jisti, zda Helena trávila trójskou válku v Íliu, nebo v Egyptě, životy intelektuálů pátého století byly zmapovány mnohem lépe. Očekávali bychom tedy, že prostor pro konstitutivní imaginaci tu byl vymezen mnohem úžeji. Níže uvidíme, jak se s tímto problémem vypořádal Platón.

ⁱ Např. Novotný 1948b, s. 382, pozn. 2, poukazuje na to, že Alkibiadova úvodní věta v *Symposiu* dokonale odpovídá charakteristice Alkibiadova slohu, kterou podává Plútarchos (*Alc.* 10,4); je ale otázkou, neinspiroval-li se Plútarchos četbou *Symposia*. V Platónových dialozích však jistě není reflektováno, že Alkibiadés šišlal, což víme z Aristofana (*Vesp.* 44–46).

ⁱⁱ Quincey 1981, s. 300–308 přesvědčivě poukázal na (očekávatelné) distorse v Platónově charakteristice Thrasymacha, ale nepřesvědčuje jeho tvrzení, že je Platónovo zpodobení Thrasymachova chování „sociálně a psychologicky neuvěřitelné“.

ⁱⁱⁱ Např. Platónův bratr Glaukón se objevuje i v Xenofontových *Vzpomínkách na Sókrata* (*X. Mem.* III,6) a působí mnohem prostodušeji než v *Ústavě*. To je však u Xenofontových postav častý rys. Notoricky známým příkladem distorse typické pro jiný žánr je Aristofanovo parodování Sókrata jakožto řadového sofisty v *Oblacích*; ostatně i Xenofontův Sókratés se od Platónova znatelně liší. Situaci podle našeho názoru dobře charakterizuje S. A. White 1995, s. 308: „I kdyby byly Platónovy portréty naprosto konsistentní, bylo by bláhové domnívat se, že jsou přesné.“

Je na první pohled patrné, že některé dialogy jsou jasně zasazeny do jasně vymezeného časového rámce; je tomu tak například se *Symposiem*, *Euthyfrónem* či *Faidónem*. U jiných dialogů se Platón zjevně takto úzkému vymezení vyhnul. Buď se odehrávají v neurčitelném čase (jako *Zákony* a většina pseudoplatonik),ⁱ nebo se v nich vyskytují navzájem neslučitelné chronologické indikátory. Typickým příkladem poslední skupiny je *Menexenos*, kde se Sókratés, který byl odsouzen k smrti roku 399 (srv. D. L. II,44), ve své pohřební řeči dostává až ke korintské válce, která začala roku 395 a skončila roku 387 (*Menex.* 244b–246a). Tuto řeč mu navíc prý (*Menex.* 235e–236a) přednášela Aspasia, známá jako Perikleova partnerka už ve 40. letech 5. století, tedy zhruba stejně stará jako Sókratés a tudíž roku 387 s nejvyšší pravděpodobností také mrtvá.ⁱⁱ Jiným dialogem z této skupiny je *Gorgiás*, kde se na jedné straně mluví o Perikleově smrti jako o nedávné (*Gorg.* 503c; Periklés zemřel roku 429, srv. Thúkýdídés II,65,6), ale na druhé straně je popsán nástup makedonského krále Archeláa k moci (k čemuž došlo mezi lety 414 a 411/0ⁱⁱⁱ) a také role, kterou Sókratés sehrál při soudním procesu s vojevůdci, kteří svedli bitvu u Arginús roku 406 (*Gorg.* 473e; k procesu srv. Xenofón, *HG* I,7,4–34, D. S. XIII,101,6–102,4). Pak by ale nemělo smysl Sókratovo proroctví o Alkibiadově osudu (*Gorg.* 519a), které je myslitelné jen před skandálem s parodováním eleusínských mystérií roku

ⁱ Přehled podává Nailsová 2002, s. 327–329.

ⁱⁱ Nailsová 2002, s. 319, navrhuje prohlásit úsek popisující události po Sókratově smrti za pozdější přídavek k Platónovu textu, což by umožnilo dialog datovat do zimy 401/0. Jinou omluvu pro anachronismus hledá Thesleff 1982, s. 116–117 a 182, návrhem, že původně sestával *Menexenos* pouze z řeči za mrtvé, v níž nebyla zmínka o Sókratovi, a zápletka s Menexenem byla přidána později. Ani jedna z těchto tezí nepřesvědčuje.

ⁱⁱⁱ Archeláův předchůdce Perdikkás II. byl naživu roku 414 (Thúkýdídés VII,9), roku 411/10 už Makedoncům vládl Archeláos (D. S. XIII,49,1). Rok 420/19, který pro Archeláův nástup na trůn udává Parský mramor (FGrH 239 A 61), je tudíž jistě chybný.

415, po němž musel Alkibiadés trávit několik let v exilu (ke skandálu srv. např. Thuc. VI,28–29, 53, 60–61; Plut. *Alc.* 18,4–21,7).ⁱ

A konečně existuje třetí skupina dialogů, jejichž časové zařazení nepůsobí na první pohled nemožně a někteří badatelé se o něj snaží, ale při důkladné analýze se ukáže neúnosnost jakékoli konstrukce. Příkladem může být *Faidros*. Na první pohled by datace rozmluvy měla být jednoduchá: Postavami dialogu jsou pouze Sókratés a Faidros, syn Pýthokleův, z Myrrhinúntu (*Symp.* 176d; *Phdr.* 244a).ⁱⁱ Určit datum konání rozmluvy se však ukazuje velmi složitým, a to zejména kvůli Lýsiově řeči o lásce, kterou Faidros předčítá. Dozvídáme se, že Lýsiás právě pobývá v Athénách (*Phaedr.* 227b), a je označen za „nejlepšího současného spisovatele“ (*Phaedr.* 228a). Jeho bratr Polemarchos je stále naživu (*Phaedr.* 257b). A určit dobu, kdy v Athénách žili Sókratés, Polemarchos, Faidros i Lýsiás, tento navíc jako proslulý literát, se ukazuje téměř nemožným. Faidros, syn Pythokleův, z Myrrhinúntu se totiž roku 415 zapletl do zmíněného parodování eleusínských mystérií (*And.* I,15). Jeho majetek byl zkonfiskován (což dokládá nápis IG I³ 426, ř. 102–105) a sám Faidros musel odejít do vyhnanství. Nepůsobí pravděpodobně, že by se do Athén mohl vrátit před vyhlášením všeobecné amnestie po porážce Athén v peloponnéské válce v dubnu roku 404 (srv. např. Xen. *HG* II,2,20–22).ⁱⁱⁱ Není tu místo věnovat se problémům

ⁱ Všechny anachronismy, které se v *Gorgiovi* vyskytují, přehledně shromáždil Dodds 1959, s. 17–18.

ⁱⁱ Nussbaumová 2003, s. 416, nemá pravdu, když tvrdí, že jméno Pýthoklés není mimo Platónovo dílo doloženo a je pravděpodobně fiktivní. Na řádku 102 nápisu IG I³ 426 nacházíme první čtyři písmena Faidrova patronymika a pak volné místo na přesně pět písmen, tedy podle tehdejšího způsobu zápisu ΠΥΘΟ[ΚΛΕΟΥΣ] (= Πυθο[κλέους]).

ⁱⁱⁱ Tento argument je poněkud oslaben známým faktem, že někteří lidé usvědčení ze znesvěcení, např. Alkibiadés a Adeimantos, se do Athén směli vrátit už dříve (srv. Xen.

spojeným s datací Lýsiova narození a událostí v jeho mládí; antické biografie se však shodují, že v raném věku odplul do jihoitalských Thurií a že se do Athén vrátil roku 411 (D. H. *Lýsiás* 1,2–4; [Plut.] *Vit.X.Or.* 835d–e), jinak řečeno čtyři roky po Faidrově odchodu do vyhnanství. Lze předpokládat, že Lýsiás žil v Athénách až do podzimu roku 404, kdy musel uprchnout před persekucemi rozpoutanými vládou tzv. Třiceti tyranů, jimž padl za oběť jeho bratr Polemarchos (Lýsiás XII,6–17). Na základě těchto dat se zdá, že nejjednodušší by bylo datovat dialog *Faidros* do období mezi vyhlášením amnestie v dubnu 404 a zavražděním Polemarcha na podzim téhož roku. Jenže ve *Faidru* (268c) se o Eurípidovi a Sofokleovi mluví jako o živých,ⁱ přičemž oba dramatici zemřeli již roku 406 (k Sofokleovi srv. FGrH 239 A 64, D. S. XIII,103,4 a *hypoth.* 2 k Soph. *OC*, k Eurípidovi FGrH 239 A 63). Možným řešením je posunout navzdory antickým biografiím Lýsiův návrat do Athén již do let předcházejících znesvěcení hermovek, aby se *Faidros* mohl odehrát v těchto letech.ⁱⁱ Lze však namítnout, že těsně po zmínce o Sofokleovi a Eurípidovi je jako živý zmíněn i Periklés (*Phaedr.* 269a),ⁱⁱⁱ který zemřel již roku 429 (srv. Thuc. II,65,6), a tak brzy se *Faidros* nemohl odehrát

HG I,4,12 a 21). Oba však byli politiky a jejich návrat si vynutila politická a vojenská situace. O Faidrově politické angažovanosti lze s úspěchem pochybovat, rozhodně o ní nic nevíme. Proto jeho návrat do Athén před rokem 404 nepůsobí pravděpodobně, byť tuto alternativu nemůžeme vyloučit. Srv. Dover 1968, s. 32.

ⁱ V podmínkové větě *εἰ Σοφοκλεῖ [...] καὶ Εὐριπίδῃ τις λέγει* je použit optativ, jde tedy – řečeno moderní terminologií – o podmínkovou větu potenciální, v níž „mluvči představuje realizaci děje jako možnou“ (Muchnová 2004, s. 126). Kdyby byli oba dramatici mrtví, měla by být použita ireálná podmínková věta s minulým časem a částicí *ἄν* (srv. tamtéž, s. 127), tj. *εἰάν Σοφοκλεῖ [...] καὶ Εὐριπίδῃ τις ἔλεγε*. Na problém se Sofokleem a Eurípidem upozornil Dover 1968, s. 33.

ⁱⁱ Navrhl to Dover 1968, s. 41–43.

ⁱⁱⁱ *τί δὲ τὸν [...] Ἀδραστον οἰόμεθα ἢ καὶ Περικλέα, εἰ ἀκούσειαν... (místo ireálního εἰάν ἤκουσαν).*

v žádném případě, neboť roku 429 bylo Ísokratovi, který je na konci dialogu zmíněn jako nadějný řečník (*Phaedr.* 278e), pouze sedm let (srv. [Plut.] *Vit.X.Or.* 836f). I kdybychom přijali dataci *Faidru* do let 418–416, je těžko představitelné, že by byl Lýsiás uznávaným literátem již tak brzy, vzhledem k tomu, že podle všeobecného názoru lýsiovských badatelů se počátek řečnickovy logografické činnosti datuje k roku 403 (Lýsiás XII). Tím se vrací do hry období 405–404, ale to je nepravděpodobné zase z jiného důvodu: Sókratés nazývá Faidra „krásným mladíkem“ (*Phaedr.* 261a), a přitom bylo Faidrovi roku 404 kolem čtyřiceti let.ⁱ Jakákoli snaha o stanovení pevného data rozmluvy tudíž končí ve slepé uličce. Platónovy dialogy tedy nelze brát za pramen přesně vypovídající o době, v níž se dialogy odehrávají. Tudíž by podle našeho názoru historikové jeho dialogy neměli využívat pro datování různých událostí jako Lýsiova či Faidrova návratu do Athén bez dokladů z jiných typů pramenů.

Co však Platóna mohlo vést k tvorbě dialogů zasazených do neexistující minulosti? Jsou anachronismy jen projevem jeho neznalosti historie, nebo mají nějaký jiný, například osobní či umělecký, smysl?ⁱⁱ Tato otázka nás dostává před druhou kategorií otázek nastíněnou výše. Nelze zastírat, že při odpovědi na tyto otázky se znovu dostává do hry značná míra interpretace a argumentačně nedokazatelných předpokladů, přesto však nastíníme několik možných odpovědí.

ⁱ Lze to odvodit spíše z jeho účasti na znesvěcení mystérií roku 415 než z hypotézy, že se oženil (srv. k tomu Lýsiás XIX,15) až po svém návratu do Athén, jak činí Nailsová 2002, s. 232. Rozhodně by se takto pozdní dataci vyloučila populární interpretace, podle níž měl Lýsiás napsat svůj *Erótikos*, aby svedl Faidra (srv. Nussbaumová 2003, s. 412, pozn. 11).

ⁱⁱ Filosofický význam dramatického aparátu Platónových dialogů obhájí (vedle Prokla *in Alcib.* 18) např. West 2000, s. 103–109; Nailsová 2002, s. xxxvii–xxxviii.

Platónovy cíle mohly samozřejmě být literární (popis postav a jejich jednání může být oddechem po pasáži naplněné složitou dialektikou) nebo osobní (postavy dialogu chápat jako *alter ega* Platónových současníků).

Například se často předpokládalo, že Platón představuje v některých postavách svých dialogů své současníky, které takto nepřímou kritizuje. Nejčastěji bývá v této souvislosti zmiňován Ísokratés, který bývá ztotožňován s Platónovým Gorgiouⁱ i nejmenovaným Sókratovým kritikem z *Euthydému* (305b–306d);ⁱⁱ byl učiněn i pokus vztáhnout na Ísokrata kritiku Lýsiy z *Faidra*ⁱⁱⁱ a dokonce identifikovat ho s Kallikleem z *Gorgii*.^{iv} Jako terč Platónových narážek bývá zmiňován i Lýsiás; je totiž možné číst *Menexena* i jako Platónovu odpověď na *Pohřební řeč* dochovanou mezi Lýsiovými díly.^v Tyto narážky tedy měly za cíl odradit čtenáře od škodlivého vlivu rétoriky^{vi} a odvrátit je od sofistické výuky. Podobnou úlohu možná měli i athénští mladíci shromáždění v Kalliově

ⁱ Srv. Dodds 1959, s. 27–28 nebo 225, Guthrie 1975, s. 308–311, Thesleff 1982, s. 126–127, nebo Irwin 1992, s. 85 pozn. 63.

ⁱⁱ Srv. Novotný 1948a, s. 219–220, Guthrie 1975, s. 282–283 s přehledem starší literatury, Thesleff 1982, s. 145–146.

ⁱⁱⁱ Srv. Panagiotou 1975, s. 391–392.

^{iv} Pro zavržení této i jiných, méně fantaskních, ale podobně nedokazatelných identifikací Kallikleá srv. Dodds 1959, s. 12.

^v Lýsiovo autorství této řeči bývá často zpochybňováno, pro autenticitu se však vyslovují N. Lorauxová 1981, s. 91, i Todd 2007, s. 157–163. Pro vztah Lýsiovy (?) a Platónovy pohřební řeči srv. Henderson 1975, s. 30–33, Lorauxová 1981, s. 94 a 387 pozn. 65, nebo Todd 2007, s. 154–157.

^{vi} Pro tento výklad *Menexena* srv. např. Guthrie 1975, s. 319–320, Lorauxová 1981, s. 315–332, Coventryová 1989, Rosenstock 1994, Dean-Jones 1995, s. 52 s odkazy na starší literaturu.

domě v dialogu *Prótagorás*, z nichž se stali ve výsledku neúspěšní politikové či vyhnanci.ⁱ

Mezi literární motivy lze zařadit i pravděpodobné řešení dilematu spojeného s *Menexenem*, totiž že Sókratés mluví vlastně ze záhrobí, což dodává jeho pohřební řeči zvláštní ironii a kritičnosti vůči Athénanům.ⁱⁱ Cílem anachronismu by pak bylo nejen zvýšení literární účinnosti dialogu, ale také (v souladu s autorovým pedagogicko-filosofickým záměrem) zdůraznění lživosti rétoriky. Tato teorie působí velmi lákavě, má však i nezanedbatelné dramatické slabiny: Menexenos je zjevně mezi živými (podle *Menex.* 234a sledoval zasedání athénské rady), a přitom nejví ani nejmenší překvapení, že Sókrata vidí; navíc je to Menexenos, kdo navrhuje, že má Sókratés řeč od Aspasiae (*Menex.* 235e), a prohlašuje, že se s ní sám častokrát setkal (*Menex.* 249d).

K podobnému výchovnému cíli vedly i nesrovnalosti ve vyobrazení Sókrata, pokud bychom předpokládali, že při tom Platónovi nešlo o

ⁱ Srv. obecně obecněji Blondellová 2002, s. 32: „[...] zakládáním svých postav primárně na historických osobnostech, které byly v době, kdy své dialogy psal, již mrtvé, dokáže Platón nepřímou tlumočit výsledky a závěry jejich přístupů a životů.“ Srv. i tamtéž s. 93, nebo Irwin 1996, s. 346–349, který oponuje názoru, že by tak Platón poukazoval na limity Sókratovy metody.

ⁱⁱ Srv. Coventryová 1989, s. 4, Rosenstock 1994, Dean-Jones 1995; s touto teorií přišel již P. Vidal-Naquet, srv. N. Lorauxová 1981, s. 471, pozn. 308. Některé argumenty uvedené na podporu této teorie však nejsou příliš přesvědčivé. Např. *Gorgiás* 492e–433a, na nějž se odvolává Rosenstock 1994, s. 343, nemusí s *Menexenem* vůbec souviset, podobně jako *Menón* 99e–100a, na kteroužto pasáž odkazuje Dean-Jones 1995, s. 55, který také (tamtéž) přikládá velkou váhu tomu, že Sókratés používá o Menexenových předcích slovo *ἐπιμελητής* (*Menex.* 234b), jimž jsou nazýváni strážci Platónova ideálního státu (*Rep.* IV,424b; srv. Coventryová 1989, s. 1, pozn. 3), a nikoli obvyklejším termínem *ἄρχων*. Jenže slovo *ἐπιμελητής* mohlo mít ryze sókratovsky prozaický význam – srv. např. *Gorg.* 516a.

historický portrét, ale o nárys vzoru filosofa.ⁱ Takto by šlo vysvětlit například odkaz na Sókratovu rozhodnost dosvědčenou roku 406 i pasáž o Archeláoviⁱⁱ v dialogu *Gorgiás* (470d–471d; 473e), který lze jinak nejspíše datovat do konce 20. let (pokud připustíme uplynutí zhruba osmi let od „nedávné“ Perikleovy smrti).ⁱⁱⁱ

Zvláštní obtíže před Platóna stavěl úvod dialogu *Tímaios* s jeho alusí na athénské vítězství u Marathónu, které však čtenáře nemá vést ke ztotožnění Athén roku 490 s ideální obcí.^{iv}

Asi nejzajímavější návrh na literárně relevantní zdůvodnění dějinných rozporů v Platónově dialogu byl aplikován na *Faidra*.^v Anachronismy prý mají konstruovat alternativní minulost, v níž se Faidros nedopustil parodování mystérií a nebyl poslán do vyhnanství, ale zachoval si úzký vztah se Sókratem (což by bylo podobnou *palinódií* jako v *Phdr.* 234a–b citovaná báseň Stésichora z Hímery), který byl paralelní ke vztahu Dióna Syrákúského k Platónovi. Tato interpretace přes svou eleganci zcela nepřesvědčuje.^{vi} Na jedné straně její autorka asi podceňuje žánrové konvence elegických veršů a na druhé straně se nám na základě výše

ⁱ Srv. např. Novotný 1948b, s. 356–363; Kraut 1992, s. 26–27; Thesleff 2000, s. 56, pozn. 13; Blondellová 2002, s. 36–37, 67–80 a 85–88.

ⁱⁱ Dodds 1959, s. 241–242: to, že Sókratés odmítl královo pozvání (srv. Aristotelés, *Rhet.* II,1398a), je dalším důkazem jeho kvalit a rozdílem oproti Gorgiovi.

ⁱⁱⁱ Jediným zbývajícím anachronismem by pak byla citace Euripidovy *Antiopy* (*Gorg.* 484e–486c; tato tragédie byla uvedena někdy v letech 411–408, srv. scholion k Aristoph. *Ran.* 53). V tomto případě jde téměř jistě o nevědomý anachronismus: nezdá se, že by Platón kvůli této aluzi vynaložil podobnou námahu na bádání v archivech, jaké musel podstoupit Aristofanův komentátor.

^{iv} Srv. Broadie 2001, s. 21–28, asi lépe než Rowe 1999, s. 273.

^v Nussbaumová 2003, s. 425–426 a 452–461.

^{vi} Pro kritiku Nussbaumové srv. např. Rutherford 1995, s. 16, pozn. 34.

uvedených nepřesností jeví, že Lýsiova biografická data, tak významná pro pozdější zkoumatele dějin rétoriky, nejspíše nebyla z Platónova hlediska dostatečně důležitá pro to, aby na ní založil klíč k interpretaci své tak významné práce (srv. spíše blahosklonný tón kritiky Lýsiova díla v *Phdr.* 262c–264e).

Každý pokus zachytit v platónských anachronismech nějaký systém je předem odsouzen ke spekulativnosti. Výše uvedená ukázka nás však opravňuje k přesvědčení, že Platón byl více než ochoten obětovat to, co my nazýváme historickou spolehlivostí, uměleckému vyznění. Jinak řečeno, Platónovy postavy se svými vzory sdílí jména a snad některé charakterové rysy,ⁱ rozhodně však ne jejich zasazení do přesně vymezitelného času. Thúkýdidovská ἀκριβεία, minuciózní zkoumání spolehlivosti jednotlivých podání minulých událostí (Thuc. I,22,1–2) a jejich chronologie (Thuc. V,20,2–3), Platónovým krédem nebyla. Lze však v jeho díle najít nějaké odkazy na soudobou historiografickou tvorbu?

Ozvěny historiografie u Platóna

Platónova nepřiliš vysokého hodnocení historiografie jsme se již dotkli na samém začátku tohoto článku. Přesto moderní filologové i filosofové nacházejí v Platónově díle nemálo paralel s pasážemi z dochované historiografické literatury – tedy především z Hérodotova a Thúkýdidova díla. Jejich přehled (přes naši snahu o kompletnost s největší pravděpo-

ⁱ Srv. Blondellová 2000, s. 136.

dobností neúplný) nabízíme níže.ⁱ Jedním z našich cílů tu je ukázat obtížnost úkolu dokázat vzájemnou závislost dvou významných myslitelů, zejména pokud žili v době nám tak vzdálené. Reaguje jeden na druhého, a pokud ano, upravuje kvůli tomu svou argumentaci? Stojí za jejich podobnými názory stejný učitel? Nebo zaznamenávají názor ve své době běžně rozšířený, ale nám odjinud nedochovaný? Odpověď na tyto otázky se liší případ od případu a badatel od badatele.

Pokud jde o ohlasy Hérodotových *Dějín* v Platónově díle, v *Rep.* VIII,566c nacházíme věštbu uvedenou i Hérodotem (I,55), takže se zdá logickým, že ji Platón citoval právě z díla halikarnáského historika. Jinak Hérodotovy stopy nejjasněji vyvstávají v *Timaiu*, *Kritiovi* a *Zákonech*. Popis hradeb města Atlantů (Crit. 116a–c) vykazuje nápadné podobnosti s Hérodotovou deskripcí hradeb perských Ekbatan (I,98,5–6),ⁱⁱ ba lze říci, že celý popis Atlantidy i Praathén je přes jisté rozdíly silně ovlivněn Hérodotovým dílem, zejména jeho popisem Egypta.ⁱⁱⁱ Úvodní věta Hérodotova díla se možná promítla do *Tim.* 20e a 24d,^{iv} *Leg.* III,698c působí téměř jako přeformulování Hdt. VI,94,2. Hérodotův úsudek o stěžejním významu Athén v perských válkách (VII,139,2–5) připomíná pasáž o odporu Athénů proti Atlantům v *Timaiu* 25b–c i líčení podobných událostí v *Menexenu* (239d–241e)^v a třetí knize *Zákonů*;

ⁱ Náš souhrn by mohl být užitečnější i kvůli tomu, že přehled, který podává Irwin 1992, s. 82, pozn. 37, je velmi neúplný.

ⁱⁱ Srv. Weil 1959, s. 25.

ⁱⁱⁱ Srv. Pradeau 1997, s. 157–163, 166–177, 180–182. Jak Hérodotos (II,99,1), tak Solón, zdroj Kritiových líčení, koneckonců čerpali své informace od egyptských kněží v Sais (srov. Weil 1959, s. 18–20, Gill 1979, s. 75, Pradeau 1997, s. 49–51).

^{iv} Srv. Gill 1977, s. 292, pozn. 18, Morganová 1998, s. 114, pozn. 49, a Thein 2010, s. 44, pozn. 46.

^v Srv. Henderson 1975, s. 36–37.

ostatně Hérodotův vliv na celou třetí knihu *Zákonů* je mimo pochybnost.ⁱ Další shody, uváděné jako doklad Hérodotova vlivu na Platóna, pokládáme za méně průkazné a omezené na detaily. Pozoruhodná je shoda Hérodotovy zprávy o obrazech sluneční dráhy během 11,340 let egyptské historie (II,142,4) s Platónovou představou změn drah nebeských těles v mýtu v *Politiku* (269a).ⁱⁱ Na obecnější rovině mohla být (třeba i nepřímo) ovlivněna Hérodotovým vyprávěním o bojovných Amazonkách (IV,116) Platónova vyjádření o vhodnosti žen pro vojenskou službu (*Rep.* V,451c–457c, *Leg.* VII,804e–805a)ⁱⁱⁱ a pro jeho návrh zbavit vojáků manuální práce (např. *Rep.* II,374d–e) nacházíme paralelu v Hérodotově popisu egyptských zvyklostí (II,166,2; srov. však i *Isoc.* XI,15–16).

Ovlivnění chvalořeči v *Menexenu* Perikleovou pohřební řečí sepsanou Thúkýdidem je s těžší popíratelné,^{iv} ač např. mezi *Menex.* 238b–239a a *Thuc.* II,37,1 není nutno hledat vědomou paralelu.^v Metafora ἔρως ἐμπέσῃ v *Rep.* VI,499c nemusí být jasnou výpůjčkou Thúkýdidova ἔρως ἐνέπεσε (VI,18,6–7)^{vi} o nic více než z Eurípidovy *Ífigenie v Aulidě* (808)

ⁱ Srv. Weil 1959, *passim*. Thein 2010, s. 59, pozn. 63, se obává jeho nedocení.

ⁱⁱ Srv. P. Vidal-Naquet 1978, s. 136. Možné ale také je, že Platón a Hérodotos čerpali z téže egyptské tradice, srv. Gaiser 1968, s. 406, pozn. 243.

ⁱⁱⁱ K Platónovu vztahu k tomuto mýtu srv. Veyne 1999, s. 125.

^{iv} Pochyby o tom měl mimo jiných Gomme 1962, s. 131, ale ironická zmínka o Aspasií v *Menex.* 236b je nejsnáze vysvětlitelná jako šleh na účet Thúkýdida, srv. Gaiser 1968, s. 402–403, pozn. 224, Lorauxová 1981, s. 322–323 nebo 467, pozn. 255, Coventryová 1989, s. 3, s odkazy na další literaturu, McDonnell 1991, s. 191, s odkazy na další literaturu, Rosenstock 1994, s. 333–338; Hornblower 1995, s. 55, pozn. 39, Yunis 1996, s. 138–139, Pradeau 1997, s. 199–204.

^v Zde přesvědčuje kritika Gommeho 1962, s. 129–130.

^{vi} Thein 2010, s. 36, pozn. 31, je přesvědčen o opaku.

nebo Aischylova *Agamemnona* (341).ⁱ I paralela *Tim.* 19b s Thuc. I,1,2 je poněkud volnáⁱⁱ a Thúkýdidovo použití πρόφασις v začátcích peloponéské války (I,23,6) je dnes možná slavnější než v Platónově době, takže nepovažujeme za jisté, že ho měl Platón na mysli, když psal *Crit.* 120d.ⁱⁱⁱ Podobně obecné zůstávají shody *Tim.* 20d, 23a a 24a či *Leg.* III,669d–e s Thuc. I,22–3.^{iv} U Platóna tedy nalézáme několik identifikovatelných thúkýdidovských obrátů, ale bylo navrženo mnohem více koncepčních shod. Tak analýza nesnášenlivosti uměřenosti a odvahy z *Polit.* 307b–c může být chápána jako zkrácení thúkýdidovské řeči Korint’anů ve Spartě (I,68–71) a mínění, že by nikdo neměl být moudřejší než zákony, vyjadřuje Platón v *Politiku* (299c) i Kleón v mytilénské debatě (Thuc. III,37,4).^v Analogie se dají nalézt i mezi Thúkýdidovou analýzou úpadku morálky během války (při příležitosti moru v Athénách – II,53,1–4 – a στάσις na Korkýře – III,82–83) na jedné a Platónovým (*Rep.* VIII) líčením úpadku státního zřízení na druhé straně.^{vi} Přes Platónovu kritiku demokratických politiků^{vii} lze najít nemálo paralel mezi Platónovým

ⁱ Pro výskyt ἐμπίπτω v hippokratovských spisech srv. Swain 1994, s. 306–307.

ⁱⁱ Jako alusi toto místo čte Thein 2010, s. 27.

ⁱⁱⁱ Srov. Thein 2010, s. 86–88 s pozn. 110. Opatrnější je Gill 1977, s. 298, pozn. 51.

^{iv} Záměrnou parodii v místech z *Tímaia* spatřuje Gill 1979, s. 75, neironickou návaznost v místě ze *Zákonů* Nightingaleová 1999, s. 301.

^v Za tyto odkazy na *Polítikos* vděčíme ústnímu upozornění dr. Dimitri El Murra.

^{vi} Srv. Gomme 1954, s. 125–126 nebo 138, a týž 1962, s. 131–132, Guthrie 1969, s. 84–88, Hornblower 1995, s. 55, nebo Price 2001, s. 31, pozn. 52, který upozorňuje na podobnost mezi *Rep.* VIII,560d–e s Thuc. III,82,4–5; konečně Hornblower 1987, s. 121, pozn. 56, poukazuje na paralelu mezi *Rep.* VIII,563a a Thuc. II,41,1.

^{vii} Např. Perikleá v *Gorg.* 515e–516b. Že tu Platón polemizuje cíleně s Thúkýdidem, věřil Yunis 1996, s. 139–153.

líčením schopného řečníka a Thúkýdidovým portrétem Perikleá;ⁱ ty jsou však pro svou obecnost těžko dokazatelné. Totéž lze říci o Platónově pojetí podřízenosti občana své obci, které upomíná na Thúkýdidova Perikleá,ⁱⁱ o Platónově a Thúkýdidově teorii o vztahu názoru a věděníⁱⁱⁱ či o jejich přesvědčení, že všichni lidé chtějí racionálně jednat v souladu vlastními zájmy.^{iv} Na podobná úskalí narazíme při snaze dokázat, že Platón v *Lachétovi* polemizuje s Thúkýdidovým pojetím odvahy^v či že se v *Kritiovi* snaží vypořádat s Thúkýdidovou analýzou vztahu války, námořní expanze a lidské přirozenosti.^{vi} Značně nepřesvědčivý je názor, že již zmíněná pasáž o Archeláovi (*Gorg.* 470d–471d) je reakcí proti Thúkýdidově chvále makedonského krále (II,100,2),^{vii} že *Resp.* VIII,557d a 561c–e, natož *Leg.* II,669d–e či 704d–707d, jsou parodií Perikleovy pohřební řeči^{viii} či že za vědomost o nedávném zavedení nahoty při atletických soutěžích (*Rep.* V,452c) vděčil Platón Thuc. I,6.^{ix} Vysoce nepravděpodobně pak působí návrh, že Hérodotos a Thúkýdídés mohli

ⁱ Srv. Hornblower 1987, s. 122–123, který srovnává *Gorg.* 502c–3e a *Phdr.* 267c–d s Thuc. II,65,9. Jeho závěr, že Platón a Thúkýdídés mohli sdílet výhrady k Perikleově politice, je sporný.

ⁱⁱ Srv. Hornblower 1987, s. 123–126, polemizující s Popperem 2011, s. 189–191, a navrhuující Sókrata jako možný společný zdroj Platóna i Thúkýdída. K názoru samotného Thúkýdída na vztah státu a občana srov. např. Hornblower 1987, s. 179–182.

ⁱⁱⁱ Srv. Hornblower 1987, s. 102.

^{iv} Srv. Hornblower 1987, s. 76–77.

^v Srv. *Lach.* 194e s Thuc. II,40,5 a k tomu Sharples 1983, který je co do přímé reakce moudře opatrný.

^{vi} Pro toto čtení *Kritii* srov. Gill 1979, s. 75, Pradeau 1997, s. 107, Thein 2010, s. 26. Velice vágní strukturní shody mezi Thúkýdidovým a Platónovým popisem Athén zaznamenává Pradeau 1997, s. 104–106 a 185–189.

^{vii} Srv. Gomme 1962, s. 128–129.

^{viii} Tento názor zastával Popper 2011, s. 320, pozn. 34.

^{ix} Tento názor zastával McDonnell 1991, s. 191–192.

řečmi vloženými do svých děl ovlivnit Platónovo rozhodnutí pro formu filosofického dialogu;ⁱ stačí uvést přímé řeči v eposech, o dramatu nemluvě. Představa konfliktu mezi Řeky jako *στάσις*, navržená jako možné vodítko mezi filosofem a historikem, byla jistě mnohem bližší Ísokratovi než Thúkýdidovi.ⁱⁱ

Xenofóntův spis *O výchově Kýra* mohl ovlivnit Platónův názor o zásadním významu výchovy královských synů pro perské dějiny (*Leg.* III,694a–696b)ⁱⁱⁱ – je však otázkou (jistě trápící více nás nežli Xenofóna), je-li zmíněné Xenofóntovo dílo spíše historické nebo filosofické.^{iv}

Ozvěny děl nedochovaných historiků se zachycují těžko. Jisté však je, že odsouzení racionalizujícího výkladu mýtů ve *Faidru* (229c–d) míří na tradici, mezi jejíž zástupce patřil i Hekataios (např. FGrH 1 F 27) či Hellaníkos (např. FGrH 4 F 28).^v

Všechny tyto paralely působí spíše povrchně a nahodile; Platón byl rozhodně více ovlivněn jinými soudobými žánry. V jeho dialozích se koneckonců neobjevuje jméno jediného historika (s výjimkou Hippiy, jenž byl samozřejmě především sofista), což je v nápadném rozporu s básníky či filosofy.

ⁱ Srv. Irwin 1992, s. 74.

ⁱⁱ Srv. Thein 2010, s. 33, pozn. 29, odvolávající se na opatrnějšího Price 1999, srv. zejm. s. 375–377, který varuje, že rozsah Thúkýdidova panhellénismu zůstává nejasný.

ⁱⁱⁱ Zmínku v *Leg.* III,694c chápali jako polemiku s Xenofóntem již D. L. III,34, Athen. XI,504f–505a nebo Gell. XIV,3,4. Srv. také Überweg-Prächter, 1926, s. 200, nebo Weil 1959, s. 129–131.

^{iv} Srv. Stadter 1991.

^v K tenzi mezi racionalizováním mýtu a důvěrou v něj, rozeznatelné již v Platónově době, srov. obecně Veyne 1999, s. 60–80.

Shrnutí: role minulosti a jejího popisu v Platónově filosofii

Názor, že pro Platóna byla historie „spíše ilustrací filosofie než jejím zdrojem“, ⁱ se nám tak stále zdá oprávněný. Platónův hlavní zájem směřoval k univerzáliím v čase neměnným, temporálně se projevujícím jen skrze své obrazy; lineárně se vyvíjející konkrétnosti jsou pomíjivé, závislé na okolnostech, nedokonalé, a tudíž pro filosofa méně zajímavé. ⁱⁱ Přírozeným důsledkem je, že Platónova historie není ani tak dějinami jednotlivců či jednotlivostí jako spíše dějinami věčnosti, ⁱⁱⁱ základních koncepcí, ^{iv} nadpozemských sil Řádu a Chaosu, a jejich vzájemného doplňování, střetávání, pnutí a postupného rozcházení: dějinami cesty lepší části lidstva za uchopením ideje Dobra a Rozumu a upadání jeho horší části do stále chaotičtějšího stavu. Tyto tendence jsou více či méně pevně spjaty s analogickými procesy řídícími vývoj celého vesmíru. ^v Platón se tedy spíše snaží náraz myšlenkově uchopit celý minulý čas na základě svého filosofického přesvědčení, než aby k poznání minulosti dospíval zdoluhavou cestou historiků. Datum Lýsiova návratu do Athén či Peri-

ⁱ Weil 1959, s. 89.

ⁱⁱ Přidržuji se tu Gaisera 1968, s. 285–288. Jinak Nightingaleová 1999, s. 314: „Historie není do *Zákonů* připuštěna jen proto, aby byla překročena nebo vykoupena; spíše je obrazem ‚pravdy‘ o lidském životě v prostoru a času.“

ⁱⁱⁱ Sinclair 1951, s. 122.

^{iv} Dostáváme se tak blízko k poznámce, kterou ze zcela jiného kontextu vyvodila Nussbaumová 2003, s. 332–323: pro Platóna není důležité chování lidí, ale bohů – a o tom by měla být literatura.

^v Srv. např. Bury 1951, s. 86–93, Weil 1959, s. 46 a 48, Friedländer 1954, s. 200 či 217, Gaiser 1968, s. 258–283, který však možná podceňuje roli náhody, již si Platón byl dobře vědom (srv. *Leg.* IV, 709b–c s Nightingaleovou 1999, *passim*), P. Vidal-Naquet 1978, Nightingaleová 1999, s. 319–325, Broadie 2001, s. 10 a 16–21, Thein 2010.

kleovy smrti pak pochopitelně ztrácejí jakýkoli význam a studium dějin lidstva není hodno vážného zájmu (srv. *Rep.* X,604c; *Leg.* VII,803b).ⁱ Navíc, nejenže (stejně jako jiné žánry nefilosofické literatury) nemusí historiografie odsuzovat zloⁱⁱ (přestože to historici většinou činí), ona zaměřuje naši pozornost na pouhé stíny,ⁱⁱⁱ odvádí naši touhu špatným směrem, trivializuje či zakrývá skutečnost idejí^{iv} a svým soustředěním na nepodstatné detaily před námi vlastně skrývá cestu k poznání důležitých, univerzálních dějinných procesů. Proto podle našeho názoru nelze říci, že by Platón překonal thúkýdidovské zkoumání příčin historického dění,^v jde spíše o dva protichůdné přístupy: Zatímco Thúkýdídés ke svému (do značné míry filosofickému) poznání dějin dospívá od zjišťování pravdy o

ⁱ Citovaná místa jsou v rozporu s tím, co uvádí Gaiser 1968, s. 289, totiž že dějiny mají dle Platóna své místo ve vývoji vědění jako předstupeň filosofického poznání světa. Je však třeba přiznat, že za hru občas Platón označuje i filosofování, ať už formou výkladu (srv. *Parm.* 137b, *Polit.* 268d, *Tim.* 59c–d), dialogu (srv. *Leg.* III,685a a VII,820c), nebo spisů (srv. *Phdr.* 276e a 277e). Z moderní literatury srv. např. Schuhl 1952, s. 62, nebo Guthrie 1975, s. 56–63.

ⁱⁱ Srv. Murdochová 1977, s. 72 a 82.

ⁱⁱⁱ Srv. Murdochová 1977, s. 66–67. Hobza 2006, s. 912–915, prezentuje jako základní důvod Platónova odmítání básnictví emotivní recepci básnického přednesu. To by se mohlo vztahovat na Hérodotovy veřejné přednášky (výslovně doložené až relativně pozdními prameny, srv. např. Luc. *Herod.* 1 nebo Eusebius *Chron.* s. 193 Karst, ale velmi pravděpodobné, neboť narážky v Aristofanově komedii *Acharňané*, uvedené roku 425, naznačují, že bylo Hérodotovo dílo známé širokým vrstvám Athénanů již ve 20. letech 5. stol. (srv. Ar. *Ach.* 68–94 ≈ Hdt. I,114,2 a 133,1; VII,41,1 a 119,2–3; IX,80,1–2). Nejsme však zcela přesvědčeni, že by se tato kritika dala vztáhnout na *četbu*, zejména pokud jde o Thúkýdidovo dílo. Proto jsme se přidrželi standardní „ontologické“ interpretace Platónovy kritiky literárních žánrů.

^{iv} K odvádění touhy (*ἔρως*) špatným směrem srv. Murdochová 1977, s. 45.

K trivializaci a zakrývání idejí srv. tamtéž, s. 65.

^v Sic Gaiser 1968, s. 289.

jednotlivých událostech, Platón k historii přistupuje z pozic své jediné, všeobecné, filosofické pravdy.

Bibliografie:

Blondellová, R., 2000, „Letting Plato Speak for Himself – Character and Method in the *Republic*“, in: Press, G. A. (ed.): *Who Speaks for Plato? Studies in Platonic Anonymity*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, s. 99–111.

——— 2002, *The Play of Character in Plato's Dialogues*, Cambridge.

Brandwood, L., 1992, „Stylometry and Chronology“, in: Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge, s. 90–120.

Broadie, S., 2001, „Theodicy and pseudo-history in the *Timaeus*“, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 21, s. 1–28.

Bury, R. G., 1951, „Plato and History“, *Classical Quarterly* 1, s. 86–93.

Coventryová, L., 1989, „Philosophy and Rhetoric in the *Menexenus*“, *Journal of Hellenic Studies* 109, s. 1–15.

Dean-Jones, L., 1995, „Menexenus – Son of Socrates“, *Classical Quarterly* 45, s. 51–57.

Dodds, E. R., 1959, *Plato: Gorgias*, Oxford.

Doležel, L., 2008, *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha.

Dover, K. J., 1966, „Aristophanes' Speech in Plato's Symposium“, *Journal of Hellenic Studies* 86, s. 41–50.

——— 1968, *Lysias and the Corpus Lysiacum*, Berkeley – London.

- Ferguson, W. S., 1949, „Orgeonika“, *Hesperia Supplements* 8 (*Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear*), s. 130–163 a 453.
- Fořt, B., 2005, *Úvod do sémantiky fikčních světů*, Brno.
- Friedländer, P., 1954, *Platon, Band I – Seinswahrheit und Lebenswirklichkeit*, Berlin.
- Gaiser, K., 1968, *Platons ungeschriebene Lehre – Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der Platonischen Schule*, Stuttgart.
- Gill, C., 1977, „The Genre of the Atlantis Story“, *Classical Philology* 72, s. 287–304.
- 1979, „Plato’s Atlantis Story and the Birth of Fiction“, *Philosophy & Literature* 3, s. 64–78.
- Gomme, A. W., 1954, *The Greek Attitude to Poetry and History*, Berkeley – Los Angeles.
- 1962, „Thucydides and Fourth-Century Political Thought“, in: *More Essays in Greek History and Literature*, Oxford.
- Guthrie, W. K. C., 1969, *A History of Greek Philosophy III – the Fifth-Century Enlightenment*, Cambridge.
- 1975, *A History of Greek Philosophy IV – Plato: the man and his dialogues, earlier period*, Cambridge.

- Henderson, M. M., 1975, „Plato’s *Menexenus* and the Distortion of History“, *Acta Classica* 18, s. 25–46.
- Hobza, P., 2006, „Oralita řecké kultury“, *Filosofický časopis* 54, s. 905–919.
- Hornblower, S., 1987, *Thucydides*, London.
- 1995, „The Fourth-Century and Hellenistic Reception of Thucydides“, *Journal of Hellenic Studies* 115, s. 47–68.
- Irwin, T. H., 1992, „Plato: The intellectual background“, in: Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge, s. 51–89.
- 1996, „Art and Philosophy in Plato’s Dialogues“, *Phronesis* 41, s. 335–350.
- Kahn, C. H., 1993, „Proleptic Composition in the *Republic*, or Why Book 1 Was Never a Separate Dialogue“, *Classical Quarterly* 43, s. 131–142.
- Kraut, R., 1992, „Introduction to the study of Plato“, in: Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge, s. 1–50.
- Loraxová, N., 1981, *L’invention d’Athènes – Histoire de l’oraison funèbre dans la «cité classique»*, Paris – La Haye – New York.
- Maguire, J. P., 1977, „Protagoras ... or Plato? II The Protagoras“, *Phronesis* 22, s. 103–122.
- McDonnell, M., 1991, „The Introduction of Athletic Nudity: Thucydides, Plato, and the Vases“, *The Journal of Hellenic Studies* 111, s. 182–193.

- McNeal, R. A., 1986, „Protagoras the Historian“, *History and Theory* 25, s. 299–318.
- Morganová, K. A., 1998, „Designer History: Plato’s Atlantis Story and Fourth-Century Ideology“, *The Journal of Hellenic Studies* 118, s. 101–118.
- Muchnová, D., 2004, *Syntax klasické řečtiny I. – Vedlejší věty*, Praha.
- Murdochová, I., 1977, *The Fire and the Sun – why Plato banished the Artists*, Oxford.
- Murrayová, P., 1999, „What Is a *Muthos* for Plato?“, in: Buxton, R. (ed.), *From Myth to Reason? Studies in the Development of Greek Thought*, Oxford, s. 251–262.
- Nailsová, D., 2002, *The People of Plato*, Indianapolis – Cambridge.
- Nightingaleová, A. W., 1996, „Plato on the Origins of Evil: The *Statesman* Myth Reconsidered“, *Ancient Philosophy* 16, s. 65–91.
- 1999, „Historiography and Cosmogony in Plato’s *Laws*“, *Ancient Philosophy* 19, s. 299–326.
- Novotný, F., 1948a, *O Platonovi I – Život*, Praha.
- 1948b, *O Platonovi II – Dílo*, Praha.
- Nussbaumová, M. C., 2003, *Křehkost dobra – náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*, Praha.

Panagiotou, S., 1975, „Lysias and the Date of Plato's *Phaedrus*“, *Mnemosyne* 28, s. 388–398.

Popper, K. R., *Otevřená společnost a její nepřátelé I – Platónovo zařikávání*, Praha.

Pradeau, J.-F., 1997, *La Monde de la Politique – Sur le récit atlante de Platon, Timée (17–27) et Critias*, Sankt Augustin.

Price, J. J., 2001, *Thucydides and the Internal War*, Cambridge.

Quincey, J. H., 1981, „Another Purpose for Plato, 'Republic' I“, *Hermes* 109, s. 300–315.

Ronenová, R., 2006, *Možné světy v teorii literatury*, Brno.

Rosenstock, B., 1994, „Socrates as Revenant: A Reading of the *Menexenus*“, *Phoenix* 48, s. 331–347.

Rowe, C., 1999, „Myth, History, and Dialectic in Plato's *Republic* and *Timaeus–Critias*“, in: Buxton, R. (ed.), *From Myth to Reason? Studies in the Development of Greek Thought*, Oxford, s. 263–278.

Rutherford, R. B., 1995, *The Art of Plato – Ten Essays in Platonic Interpretation*, London.

Schuhl, P. M., 1952, *Platon et l'art de son temps*, Paris.

Sharples, R. W., 1983, „Knowledge and courage in Thucydides and Plato“, *Liverpool Classical Monthly* 8, s. 139–140.

Sinclair, T. A., 1951, *A History of Greek Political Thought*, London.

- Stadter, P. A., 1991, „Fictional Narrative in the *Cyropaedia*“, *The American Journal of Philology* 112, s. 461–491.
- Swain, S., 1994, „Man and Medicine in Thucydides“, *Arethusa* 27, s. 303–327.
- Taylor, C. C. W., 1991², *Plato: Protagoras*, Oxford.
- Thein, K., 2003, „Teleology and Myth in the *Protagoras*“, in: Havlíček, A. – Karfik, F. (eds.), *Plato's Protagoras – Proceedings of the Third Symposium Platonicum Pragense*, Prague.
- 2010, „Válka, lidstvo a božstva v dialozích Timaios a Kritias“, in: týž, *Myšlení v nás – Tři platónské studie*, Praha, s. 19–113.
- Thesleff, H., 1982, *Studies in Platonic Chronology*, Helsinki–Helsingfors.
- 2000, „The Philosopher Conducting Dialectic“, in: Press, G. A. (ed.), *Who Speaks for Plato? Studies in Platonic Anonymity*, s. 53–66.
- Todd, S. C., 2007, *A Commentary on Lysias, Speeches 1–11*, Oxford.
- Überweg, F. – Prächter, K., 1926¹², *Grundriss der Geschichte der Philosophie – erster Teil, die Philosophie des Altertums*, Berlin.
- Veyne, P., 1999, *Věřili Řekové svým mýtům? – Esej o konstitutivní imaginaci*, Praha.
- Vidal-Naquet, P., 1978, „Plato's Myth of the Statesman, the Ambiguities of the Golden Age and of History“, *Journal of Hellenic Studies* 98, s. 132–141.

Weil, R., 1959, *L'«archéologie» de Platon*, Paris.

West, E. J. M., 2000, *Why doesn't Plato Speak?*, in: Press, G. A. (ed.), *Who Speaks for Plato? Studies in Platonic Anonymity*, Lanham – Boulder – New York – Oxford, s. 99–111.

White, H., 2010, *Tropika diskursu*, Praha.

White, S. A., 1995, „Thrasymachus the Diplomat“, *Classical Philology* 90, s. 307–327.

Yunis, H., 1996, *Taming Democracy – Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Ithaca – London.

Abstract

The paper attempts to select and interpret the passages in Plato's work that deal with the past and the possibility of its recognition. First I consider Plato's description of past epochs and then I try to put the dialogical setting of some dialogues into the historical context. After considering some possible interpretations of why there are discrepancies between the dialogues and the historical reports, I list the passages in which the influence of historiography on Plato's work could be found.